

CÁC CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU VỀ CHÂU BẢN TRIỀU NGUYỄN TRƯỚC NĂM 1945

(Tiếp theo kì trước)

Tác phẩm: LES ARCHIVES DES EMPEREURS D'ANNAM ET L'HISTOIRE ANNAMITE'
TÀI LIỆU LƯU TRỮ CỦA CÁC HOÀNG ĐẾ AN NAM VÀ LỊCH SỬ AN NAM

Tác giả: PAUL BOUDET

Giám đốc nha Lưu trữ và Thư viện Đông Dương
Dịch và chú giải: VŨ VĂN SẠCH - LÊ HUY TUẤN

PHIÊN ÂM VÀ DỊCH NGHĨA CÁC CHÂU BẢN TRONG TÁC PHẨM

1. Phiên âm Tờ thị về việc cấp bằng cho phường Khách Hộ Nội Phủ Côn Cát (xem hình số IV trong Danh sách các ảnh minh họa trong sách):

Thị: Minh Linh huyện, Khách Hộ Nội Phủ Côn Cát phường. Trùm trưởng Nguyễn Văn Long, bản phường Bùi Văn Đồng, Nguyễn Văn Đỗ, Phùng Văn Cự, Trần Văn Khôn, Nguyễn Văn Dù, Trần Văn Cường, Nguyễn Văn Vây, Phạm Văn Đợi, Hồ Văn Mệnh, Nguyễn Văn Khu, Hồ Văn Đạt, toàn phường dâng đơn thân vị.

Do tiền triều hữu bằng nội phủ, tư tái khất tân bằng sự vi thử hợp phó như đơn nội tự tư dĩ hậu tông chính phủ ứng vụ. Đề niên phụng nạp quan thuế, hệ hữu sai dư tiền tính sưu sai các vụ tính chuẩn trừ. Nhược bản phủ đẳng viên nhân bất đắc giác nhiều. Tư thị.

Kê:

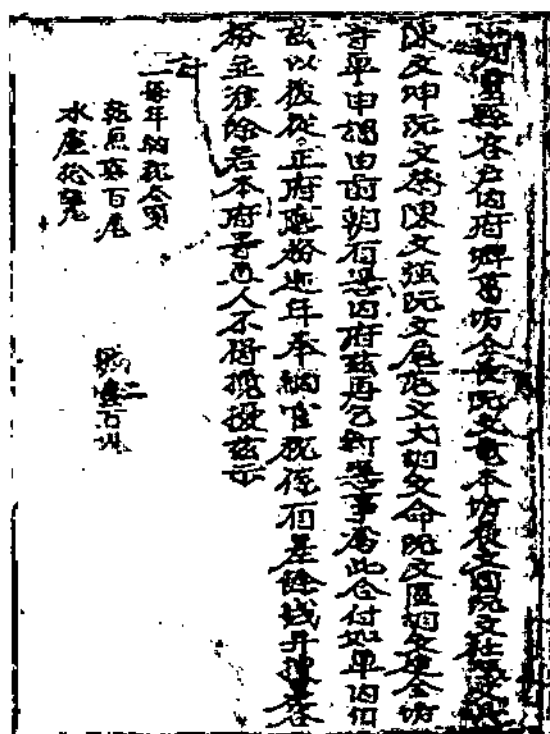
Nhất mỗi niên nạp thuế các hạng

- Cản ngư nhị bách vỹ²
- Thủy trần thập ủng
- Hàm nhị bách chỉnh

Dịch nghĩa:

Ban thị cho phường Khách Hộ Nội Phủ Côn Cát³ huyện Minh Linh được biết:

Do trùm trưởng bản phường Nguyễn Văn Long cùng toàn bộ dân phường là Bùi Văn Đồng, Nguyễn Văn Đỗ, Phùng Văn Cự, Trần

Phụ lục IV. - Bức thư của phường Khách Hộ Nội Phủ Côn Cát.

Văn Khôn, Nguyễn Văn Dù, Trần Văn Cường, Nguyễn Văn Vây, Phạm Văn Đợi, Hồ Văn Mệnh, Nguyễn Văn Khu, Hồ Văn Đạt có đề đơn trình tâu rằng: Do triều trước đã cấp bằng nội phủ, nay lại xin cấp bằng mới, việc này hợp nhẽ và cấp bằng như trong đơn xin để từ nay về sau theo đó mà thực hiện các công việc trong phủ. Năm tới phụng nạp quan thuế nếu

Công bố - Khai thác phát huy giá trị tài liệu lưu trữ

có tiền thuế sai đư và sưu sai các việc khác sẽ được xét chuẩn trừ. Mọi nhân viên trong bản phủ thực hiện theo không được những nhiều. Nay ban thị.

Kê:

1. Mỗi năm nộp thuế các hạng như sau:

- Cá khô 200 con
- 10 vò (chưa rõ loại gì)
- Mắm 200 chĩnh

2. Thang thuốc cho vua Gia Long năm 1819 (xem hình số VIII và IX trong Danh sách các ảnh minh họa trong sách)

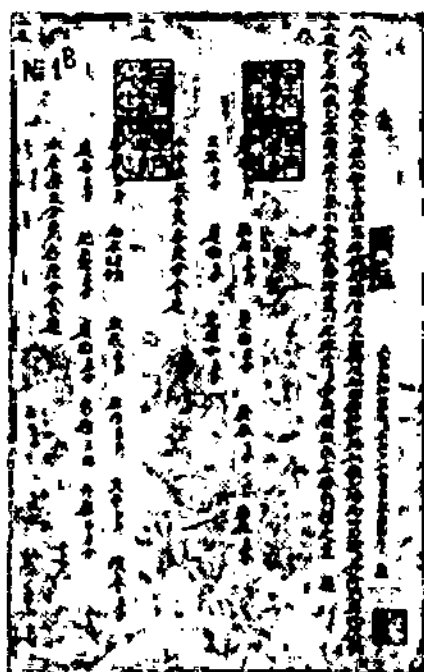

Figure 118 - Document related to Gia Long, in 1819

Figure 119 - Document related to Gia Long, in 1819

Phiên âm:

Thái y viện, Ngự y phó thần Hoà, Đoàn Văn Hoà kê thủ, đón thủ bách bái cần khai:

Vì do thần đẳng phụng án lục bộ mạch trầm tế bình đẳng. Duy thận mạch sảo đặc viên hoạt, hữu tam bộ câu trầm tế, nhi tỷ mạch tiệm đặc hoà hoãn thiếu thăng sơ tứ nhật mạch. Thần đẳng sở kiến nhược thử phục hầu thượng thượng tiên, triều mộ gia giảm thất vị thang dĩ bồi thận khí, nhật trung gia giảm thọ tỷ tiên dĩ bổ tỷ âm.

Thần đẳng thành hoàng thành khùng bất thắng chiến lật chí chí. Cần khai

Triều mộ gia giảm thất vị thang

Thực địa: Nhị tiên Nhục quế: Tam phân

Hoài sơn: Tam tiên Ngũ vị: Nhất phân

Du nhục: Thất phân Liên nhục: Ngũ phân

Phục linh: Ngũ phân Thố ty tử: Tam phân

Thủy nhất tràn ngũ phân tiên tồn lục phân, thực viên.

Thượng tiên

Nhật trung gia giảm thọ tỷ tiên

Sa sâm: Nhị tiên Toan táo: Tam phân

Bạch trạch: Nhất tiên ngũ phân⁴ Viên chí: Nhị phân

Hoàng kỳ: Nhất tiên Bào khương: Nhị phân

Hoài sơn: Nhị tiên Liên nhục: Tam phân

Chích thảo: Thiếu hứa Ô mai: Nhị cá

Thăng ma sao: Nhất phân

Thủy nhất tràn ngũ phân tiên tồn lục phân, thực viên

Thượng tiên

Gia Long thập bát niên thập nhất nguyệt

Công bố - Khai thác phát huy giá trị tài liệu lưu trữ

sơ lục nhật⁵

Thần: Nguyễn Văn Hoà (ký, đóng dấu)

Bản nguyệt nhật đề khai, Nội hàn thần Trần Công Tuấn phụng Lệnh chỉ: Tri đạo liễu.

(Châu phê): Nhật giới trường chỉ nhất dương lại phục, chính lại được nhĩ thu công, dư bất thăng khánh hỉ chi chí.

Dịch nghĩa:

Ngự y phó viện Thái y, thần Hoà, Đoàn Văn Hoà cúi đầu bái lạy kính cẩn khai:

Chúng thần kính vâng xem mạch 6 bộ thấy đều chìm yếu. Duy có mạch thận hơi thông đạt, 3 bộ mạch bên phải đều chìm yếu, còn mạch tỳ đã dần được khá hơn một chút so với ngày mồng 4 vừa rồi.

Chúng thần với sự hiểu biết còn nông cạn, kính dâng Hoàng thượng thang thuốc "Thất vị" là bảy vị có gia giảm dùng vào buổi sáng và buổi tối để bồi bổ thận khí và thang thuốc "Thọ tỳ" có gia giảm dùng vào buổi trưa để bổ tỳ âm.

Chúng thần lo sợ vô cùng. Kính cẩn khai.

Thang thuốc "Thất vị" có gia giảm dùng vào buổi sáng và buổi tối.

Thực địa: 2 đồng cân Nhục quế: 0,3 đồng cân

Hoài sơn: 3 đồng cân Ngũ vị: 0,1 đồng cân

Du nhục: 0,7 đồng cân Liên nhục: 0,5 đồng cân

Phục linh: 0,5 đồng cân Thổ ty tử: 0,3 đồng cân

Nước 1 bát năm phân sắc lấy còn 6 phân, dùng xa bữa ăn

Kính cẩn dâng lên.

Thang thuốc "Thọ tỳ" có gia giảm dùng vào buổi trưa

Sa sâm: 2 đồng cân Toan táo: 0,3 đồng cân

Bạch truật: 1,5 đồng cân Viễn chí: 0,2 đồng cân

Hoàng kỳ: 1 đồng cân Bào khương: 0,2 đồng cân

Hoài sơn: 2 đồng cân Liên nhục: 0,3 đồng cân

Chích thảo: một chút ít Ô mai: 2 quả

Thăng ma sao: 0,1 đồng cân

Nước 1 bát năm phân sắc lấy còn 6 phân dùng xa bữa ăn.

Kính cẩn dâng lên

Ngày mồng 6 tháng 11 năm Gia Long thứ 18 (1819)

Thần Đoàn Văn Hoà (ký tên đóng dấu)

Cùng ngày tháng đề trên tờ khai, Nội hàn thần Trần Công Tuấn phụng Lệnh chỉ: Biết cho (đóng dấu: Hoàng Thái tử thủ tín).

Châu phê: Gặp tiết đông chí, khí nhất dương đã trở lại, chính nhờ thang thuốc này mà thấy có công hiệu. Trẫm vui mừng khôn xiết

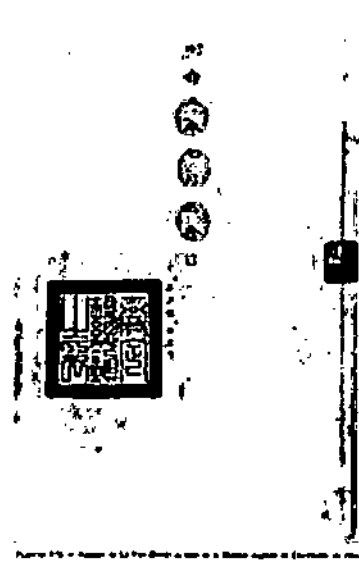
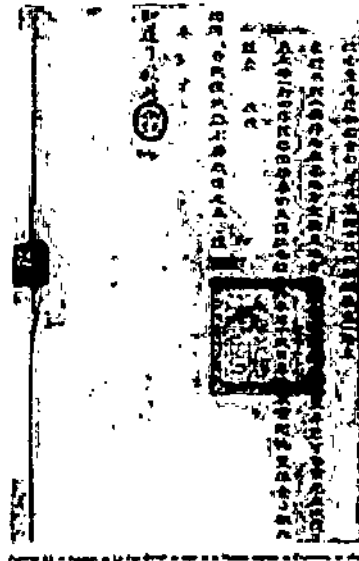
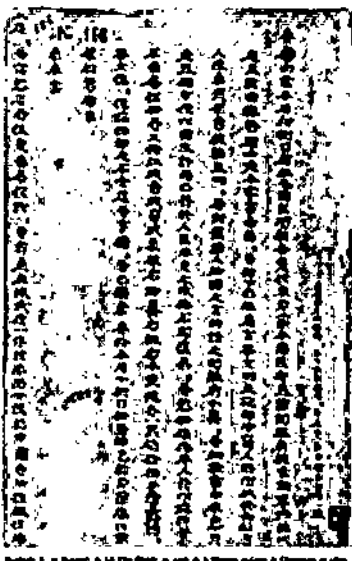
3. Tờ tấu của Tổng trấn thành Gia Định Lê Văn Duyệt về việc phái đoàn Anh quốc do Crawford dẫn đầu đến thành năm 1822 (xem hình số X, XI và XII trong Danh sách các ảnh minh họa trong sách)

PHIÊN ÂM

Khâm sai Gia Định thành, Tổng trấn thần Lê Văn Duyệt, phó Tổng trấn thần Trương Tiến Bảo kê thủ đồn thủ bách bái cẩn tấu:

Vì do tư bản nguyệt, sơ bát nhật, hữu Hồng mao quốc cự hạng thuyền nhất chiếc đầu lai Cần Giờ. Bản cảng cai thủ viên cật vãn kinh dẫn thuyền trưởng Yết Hô Phát tự thành đệ trình cai quốc tổng đốc Hà Nhâm Định bản tự thư nhất giác. Thần đẳng phụng hạ Tây dương thông ngôn Lê Văn Minh tịnh Ba lãng sa y nhân Phúc A Đề dữ đồng thuyền Đường nhân Trần Thái chiếu nguyên thư diễn dịch trình minh. Thần đẳng đối chiếu chư nhân sở dịch chi, ngôn từ ngữ chi gian, tuy hữu tiểu dị. Thần đẳng tế nghiệm thư trung lai ý chỉ thị trí cá phương tiện dĩ đồ sinh ký nhi dĩ, kỳ ư nhân thần ngoại giao chi giới, tha bất quan hoài đệ. Thần đẳng tường y hệ hoá ngoại nhân chi dĩ uyên từ đáp khứ bất thậm vi cự. Y đẳng hựu tương hồng nhung, thanh nhung, tiễn nhung, tượng nhân bồ, sa dục bồ, thô bồ, thiên lý kính các nhất, hắc tiêu thập dũng, thù sang nhất đối tặng thần Lê Văn Duyệt. Thần Duyệt uyển từ khước chi bất thụ giá đẳng. Sự tình, thần đẳng dĩ thiện biểu tấu ư bản nguyệt thập bát nhật y đẳng từ khát tự Cần Giờ cảng khẩu thừa nguyên thuyền giá hải lai kinh phụng thư thượng tiến.

Thần đẳng thiết tường giá đẳng Dao đồng

thậm vi giáo trá. Thần đẳng mặt sai tại thành Võ tín nhất đội, cai đội Nguyễn Công Cần tỵ Cần Giờ thù sở suất khinh khoái hải thuyền nhất chích vũ tụy y thuyền khứ hướng. Thần đẳng tái chúc Nguyễn Công Cần như y thuyền, quả nhiên nhất lộ lai kinh chiêm bái tác chi, thượng đình bạc tại mỗ địa phương nghi tự trình địa phương quan tri hội, quan phòng vô sử Dao đồng lộng tư khả dã. Tư kiến tại thành hộ tổng viên tả bảo nhất thuật tứ đội cai đội Nguyễn Lộc Thái hồi trình vị Hồng mao thuyền dĩ ư bản nguyệt thập cửu nhật mùi thời thừa thuận khai phạm vọng dương khứ liễu.

Triếp thử cần biểu phục hầu động chúc. Thần đẳng thành hoàng, thành khùng bất thắng chiến lật chi chí. Cần tấu

Minh Mạng tam niên thất nguyệt nhị thập nhật.

Thần Lê Văn Duyệt, thần Trương Tiến Bảo (ấn: Gia Định thành tổng trấn chi ấn)

(Châu phê): Tri đạo liễu. Khâm thử.

Dịch Nghĩa

Khâm sai Tổng trấn thành Gia Định thần Lê Văn Duyệt; phó Tổng trấn thành Gia Định thần Trương Tiến Bảo xin cúi đầu bái lạy kính tâu:

Nguyên do ngày mồng 8 tháng này (tức tháng 7) có một chiếc thuyền lớn của nước Hồng mao (Anh quốc) tìm đến Cần Giờ.

Viên cai thủ cảng Cần Giờ xét hỏi và dẫn viên thuyền trưởng tên là Yết Hô Phất (John Crawfurd) đến thành đệ trình một bức thư của Tổng đốc nước ấy(1) là Hà Nhâm Định (Lordhasting). Chúng thần cho hỏi viên phiên dịch tiếng Tây tên là Lê Văn Minh, viên bác sỹ người Pháp là Phúc A Đê (Finlayson) cùng với người Đường (Trung Hoa) trong thuyền là Trần Thái, chiếu theo thư đó dịch cho rõ. Chúng thần đối chiếu lời dịch của họ với từ ngữ trong thư, tuy có khác chút ít. Chúng thần đã xem xét kỹ lưỡng trong thư thì thấy ý của họ chỉ muốn tìm phương kế để mưu sinh, muốn được bàn bạc ngoại giao thông thương chứ không có ý quan tâm gì khác. Chúng thần nghĩ rằng, họ là người ngoại quốc nên chỉ lấy lời khéo léo để trả lời chứ không cự tuyệt. Bọn họ lại mang theo nào là nhung đỏ, nhung xanh, kéo cắt nhung, vải mắt voi, vải sa đực, vải thô, ống nhôm mỗi thứ một món; hắc tiêu 10 thùng, 1 khẩu súng trường tặng thần Lê Văn Duyệt, thần Duyệt đã khéo léo khước từ không nhận các thứ đó. Sự việc như vậy, chúng thần đã soạn biểu tấu trình.

Ngày 18 tháng này (tức tháng 7), bọn họ đã xin đến cửa biển Cần Giờ để đáp thuyền ấy vượt biển đến kinh thành dâng thư trình Hoàng thượng.

Chúng thần trộm nghĩ, bọn Dao đồng⁷ ấy rất giao trá. Vì vậy, chúng thần đã ngầm mật sai một đội Võ tin trong thành do cai đội Nguyễn Công Cẩn đến thủ sở Cẩn Giờ đi trên 1 chiếc thuyền nhỏ bám theo thuyền của bọn ấy. Chúng thần lại dặn bảo Nguyễn Công Cẩn nếu thuyền của họ đúng là trên đường đến kinh thành yết bái thì thôi còn nếu thuyền họ đậu lại bất cứ nơi nào phải đến trình báo cho quan địa phương biết để đề phòng, không để cho bọn Dao đồng tự ý làm điều gì.

Nay thấy viên hộ tổng trong thành là cai đội, đội Tả bảo nhất thuật Nguyễn Lộc Thái trình về nói rằng chiếc thuyền Hồng mao vào giờ mùi ngày 19 tháng này (tức tháng 7) đã gương buồm ra biển đi rồi.

Dám xin kinh cần cúi đầu dâng tấu biểu mình xét. Chúng thần lo sợ vô cùng. Cẩn tấu.

Ngày 20 tháng 7 năm Minh Mạng thứ 3 (1822).

Thần Lê Văn Duyệt, thần Trương Tiến Bảo (có đóng dấu: Gia Định thành tổng trấn chi ấn)

Châu phê: Biết cho. Kính đây (có đóng dấu: Ngự tiền chi bảo).

Chú thích:

1. Paul Boudet-Directeur des Archives des Bibliothèques: *Les archives des Empereurs d'Annam et l'Histoire annamite*, XXXIXe Cahier de la Société (Paul Boudet- Giám đốc Lưu trữ và Thư viện Đông Dương: *Tài liệu lưu trữ của các Hoàng đế An Nam và lịch sử An Nam*, quyển 39 của Hội Địa lý Hà Nội xuất bản năm (1942) do Nhà in Viễn Đông - Hà Nội in và phát hành ngày 25.12.1942. Ký hiệu số S.1953, Trung tâm Lưu trữ quốc gia I - Hà Nội.

2. Nguyên bản là "nhất bách vỹ" (100 con) chúng tôi sửa lại theo đúng bản gốc chữ Hán (xem hình số IV trong Danh sách các ảnh minh họa trong sách)

3. Đây đúng là tên phường Khách Hộ Nội phủ Cồn Cát tổng Minh Lương, huyện Minh Lương, dinh Quảng Bình. Chúng tôi có tra tìm trong khối Địa bạ (lưu trữ tại Trung tâm Lưu trữ quốc gia I, Hà Nội) có quyển Địa bạ số hiệu 13093, năm Gia Long thứ 15 (1816) ghi Địa bạ thôn Khách Hộ Nội phủ Cồn Cát, tổng Minh Lương, huyện Minh Lương, dinh Quảng Bình.

4. Nguyên bản là "nhất tiền". Theo bản gốc chữ Hán là "nhất tiền ngũ phân". Chúng tôi sửa lại theo đúng bản gốc.

5. Nguyên bản là ngày mồng một. Theo bản gốc chữ Hán là ngày mồng sáu. Chúng tôi sửa lại theo đúng bản gốc.

* Phụ chú:

Trong khi phiên dịch từ bản gốc chữ Hán ra tiếng Việt sang thuộc này, chúng tôi thấy có mấy điểm đáng chú ý:

- Thể thức văn bản này là loại tờ Khai. Đây là loại văn bản do các cơ quan cấp dưới, thần dân dâng lên Hoàng Thái tử

(hoặc Thái tử).

- Chữ Lệnh chi (trong câu "Lệnh chi: Biết cho") là mệnh lệnh của Hoàng Thái tử vâng lệnh vua cha ban ra.

- Trong văn bản có đóng dấu: Hoàng Thái tử thủ tín

Đây là con dấu do vua ban cho Hoàng Thái tử để sử dụng. Hoàng Thái tử chính là Phúc Dâm (được lập Hoàng Thái tử vào tháng 3 năm 1816).

Qua khảo sát 94 văn bản do Thái y viện dâng trình 94 thang thuốc lên cho vua Gia Long chữa bệnh trong khoảng một năm kể từ ngày 15 tháng giêng cho đến ngày 15 tháng 12 năm Gia Long thứ 18 (1819) chúng ta thấy sức khỏe nhà vua đã yếu đi. Vua Gia Long đã mất vào ngày 19 tháng 12 năm Gia Long thứ 18 (1819).

Trong thời gian này, vua Gia Long đã có ý định truyền ngôi cho Hoàng Thái tử Phúc Dâm, mặc dù là con thứ 4 trong số 13 hoàng nam của vua Gia Long và cũng không nhận được sự đồng thuận của một số đại thần theo lệ truyền ngôi là trọng nam, trọng đích, trọng trưởng. Nhưng với nhân quan chính trị sáng suốt, vua Gia Long đã chọn Hoàng tử Phúc Dâm nối ngôi và triều Nguyễn đã có được một ông vua thông minh, quyết đoán.

6. Mặc dù bản dịch từ khai trình dâng thang thuốc này đã được dịch từ chữ Hán ra tiếng Pháp và từ tiếng Pháp ra tiếng Việt trong nguyên bản, nhưng chúng tôi muốn căn cứ vào bản chữ Hán để phiên âm, dịch nghĩa một cách đầy đủ nhất, chính xác chỗ nhầm lẫn trong bản dịch từ chữ Hán ra tiếng Pháp.

Trong các văn bản dâng trình các thang thuốc lên vua Gia Long, chúng tôi thấy về hình thức văn bản đã nêu trên, từ thời điểm đó Hoàng Thái tử Phúc Dâm đã xuất hiện với tư cách của một vị vua tương lai rồi. Dấu ấn "Hoàng Thái tử thủ ấn" đã được đóng vào văn bản mang giá trị pháp lý cao nhất, mà không dùng các dấu ấn khác như "Văn lý mật sát" "Ngự tiền chi bảo" thời điểm đó. Về ấn "Ngự tiền chi bảo", chúng ta thường thấy được đóng ở mặt chữ "Khâm thủ" ở chỗ giấy bỏ không dưới lời phê phụng chữ son hoặc đóng trên chữ số dòng đề niên hiệu. Mặc dù trong bản gốc chữ Hán có dòng châu phê nhưng không có dấu hiệu của ấn "Ngự tiền chi bảo" đã nêu. Vì vậy chúng tôi cho rằng dòng châu phê trong văn bản gốc chữ Hán này là thủ bút ở Hoàng Thái tử chứ không phải là của Vua Gia Long.

Trong khối Châu bản triều Nguyễn hiện đang lưu trữ tại Trung tâm Lưu trữ quốc gia I Hà Nội mà chúng tôi đã nói ở trên còn lưu trữ được 94 văn bản do Thái y viện dâng trình 94 thang thuốc lên vua Gia Long phục được (gọi là Ngự dược nhật ký). Rất may mắn thang thuốc này vẫn còn được lưu trữ vì phần lớn những tài liệu khác chụp minh họa trong cuốn sách của P.Boudet đã không còn nữa.

7. Ở đây là chỉ viên Toàn quyền Anh ở Ấn Độ